

ХРИСТИЯНСЬКИЙ АРИСТОТЕЛІЗМ АЛЬБЕРТА ВЕЛИКОГО

У статті піде мова про творчість відомого схоластичного мислителя Альберта Великого, його визначення філософії, пізнання Вищої Істини та людини.

Ключові слова: філософія, Середньовіччя, Альберт Великий, пізнання, душа, Бог, схоластика, аристотелізм.

Альберт Великий або Св. Альберт, Альберт Кельнський, Альберт фон Больштедт, Альберт фон Больштедт Мадпиз (лат. Albertus Magnus) (1193 (1200) – 1280) унікальний німецький богослов, філософ і натураліст. Народився в *Лауінгені* у Німеччині. Отримав освіту гідну феодальному аристократу, навчався в Падуанському університеті, де знаходився під впливом поглядів Йорданія Саксонського, другого магістра – генерала ордена домініканців, який читав проповіді студентам у 1223 р.

Незважаючи на супротив батька, Альберт у шістнадцятирічному віці вступив до школи Домініканського Ордену. Свою викладацьку кар'єру він розпочав в Кельні у 1228 році. У 1245 він залишив Кельн та поїхав до Парижу, де отримав ступінь магістра богослов'я і очолив кафедру теології. Саме в цей час філософ почав писати свої роботи з природознавства, метафізики, логіки, етики, теології. Повернувшись у 1248 році в Кельн, він викладає філософію і теологію у щойно відкритій школі домініканців. Саме там його учнем став великий філософ, а потім один з найбільших друзів Thomas Aquinas. Багато джерел пишуть про те, що Альберт Великий володів більш енциклопедичними знаннями ніж його учень. У 1260 Св. Альберт стає єпископом Регенсбургським, однак у 1262 складає свої повноваження та повертається до викладацької діяльності. Через 13 років у Парижі Альберт захищає Фому Аквінського від нападів парижського єпископа Тамп'є, який звинувачував Аквіната в тому, що його 219 тезисів свідчили про перевагу філософії над теологією. Альберт Великий доклав багато зусиль для популяризації робіт Арістотеля, адже написав багато коментарів до творів великого філософа, пояснюючи їх та адаптуючи до християнського вчення. Окрім того, на філософію Альберта Великого сильно вплинули ідеї арабських філософів, з якими він полемізує у своїх роботах [1].

Альберт залишив великий письмовий спадок у таких площинах знань, як логіка, ботаніка, географія, астрономія, мінералогія, зоологія, психологія, хімія, алхімія (він вперше виділив у чистому вигляді миш'як). Його твори нараховують біля 38 томів, більша частина яких присвячена філософії та теології. Серед головних творів – *Summa de creatoris* (Сумма про творіння), *De anima* (Про душу), *De causis et processu universitatis* (Про причини та про виникнення всього), *Metaphysica* (Метафізика), *Summa theologiae* (Сумма теології).

Він проводив власні дослідження природних явищ (затемнення, комети, вулкани, гарячі джерела), а також досліджував флору та фауну.

За свої універсальні знання Альберт отримав ім'я Doctor universalis. Серед головних робіт з природознавства такі праці: De animalibus (Про тварин), De vegetalibus et plantis (Про рослини), De mineralibus (Про мінерали), De caelo et mundo (Про небо та світ) та ін.

У 74 роки 15 листопада 1280 року Альберт Великий пішов із життя. Він був канонізований у 1622 та зарахований до вчителів церкви папою Пієм XI у 1931 році. В Кельні (1951–1971 рр.) були опубліковані його основні праці. У 2006 році вийшла єдина праця Альберта Великого російською "Малый алхимический свод". На честь видатного філософа німецький ботанік Мейер назвав рід африканських дерев з красивими трубчатими квітами із родини Маренових – Альберта (*Alberta*).

Насправді, Альберт підготував свого роду філософську енциклопедію, якою він займався до останніх років свого життя. Він не тільки вивчав та писав коментарі до творів Арістотеля, а в тому числі Порфирія, Боеція, Петра Ломбарда, Діонісія та ін. Філософ також написав ряд коментарів до Біблії. Св. Альберт працював над усім цим, щоб підготувати свого роду єдину структуру середньовічної християнської духовної культури, він також написав ряд робіт, в яких він розробив своє особисте філософсько-науково-богословське бачення. Праці мислителя привели до адаптації думок Арістотеля на Заході, тобто він одним із перших спробував використати ідеї Арістотеля для систематизації християнського світогляду.

Хоча сам Альберт був більшим прибічником неоплатонізму, його коментарі до творів Арістотеля показують надзвичайно глибоке розуміння думок Арістотеля. Разом зі своїм учнем Фомою Аквінським він висловив точку зору з приводу того, що Арістотель та його натурфілософія, не є протилежною християнському філософському світогляду. Для цього Альберт детально дослідив метод Арістотеля, який той використовував у своїй натурфілософії. І пришов до висновку, що він є основою для індуктивної та дедуктивної логіки. Філософ проголошує про те, що філософія не є протилежною християнському вченню, яке опирається на Святе Письмо та вчення отців Церкви. Філософія та богослов'я постають тими двома площинами людської культури, які різняться своїми методами, але не є протилежними одна одній. Не можна філософії надавати статус такої, яка лише допомагає теології, вони перш за все існують кожна заради самих себе.

Альберт був у числі тих так званих "отруйників", які робили релігію розумною і навіть раціональною. До надбань Св. Альберта входить більш точне обмеження філософської та богословської проблематики. У філософії відбиралися деякі питання, а теологія в свою чергу передавала рішення певних питань у компетенцію філософії, не вмішуючись при цьому у філософські справи. Питання співвідношення філософії і теології полягає у природі досліджуваних об'єктів. Природні об'єкти не потребують підключення авторитету Святого Письма, достатньо авторитетів Арістотеля, Гіппократа, Галена. Ці авторитети – люди, з ними можна і потрібно сперечатися, піддавати інтелектуальному сумніву,

адже є різниця між авторитетом Бога та авторитетом людей. Бо істини природи завжди не остаточні, а істини Бога піддавати сумніву не можна.

Св. Альберт впевнений в істинності християнської віри. До космогонічних поглядів стародавніх мислителів він ставиться із зацікавленістю, але дуже стримано. Оскільки Альберт Великий християнин, він впевнений в тому, що Бог створив світ, але як філософ – він не може це довести, саме як і спростувати, тому потрібно звернутися до того, хто є причиною творення, тобто до Бога.

Отже, філософ та теолог одночасно намагається чітко розмежувати філософію та теологію. Зрозуміло, філософія ґрунтується на розумі, а теологія на одкровенні. Та й джерело знань у них різне: для філософії джерело знань – сутність створених речей, і тут автор наслідує Арістотеля; джерелом знань для віри являються первинні істини, що знаходяться в Одкровенні. Окрім цього філософія ґрунтується на спекулятивному, тобто умоосязному розумі, а теологія (віра) на розумі, який керований волею (любов'ю) та чуттями. Віра завжди буде шукати підтримки в авторитеті, а філософія – в єдиному тільки розумі. До наведених розрізень автор додає розрізнення в меті: теологія (віра) вказує шлях людини до вічного спасіння та щастя, а філософія ставить собі за мету пізнання розумом. Альберт не заперечує, розрізнення суттєві, та й людина не може пізнати всі істини одкровення одним лише розумом, наприклад, творення світу, триєдність Трійці і т. д. Але все перераховане не заперечує самого головного: філософія та теологія можуть займатися одним й тим самим об'єктом, просто підходити до нього з різних боків, використовувати для цього різні методи, тому можуть мати й різні результати. Таке розмірковування Альберта фон Больштедт Мадпіза надало філософії статусу максимальної, але при цьому відносно незалежності. Відносної, бо є певні моменти, коли філософії так би мовити заборонялося протирічити вірі. Прикладом останнього можуть бути докази буття Бога. Віра ж не потребує ніяких доказів, але людський розум за своєю природою вимагає таких саме доказів. У своєму творі "*Summa Theologiae*" Св. Альберт говорить, що "теологія – це наука про буття як остаточна мета та наука про способи її досягнення. Таким найвищим буттям є Бог: в Ньому, на відміну від створених речей, сутність і існування співпадають ... Будучи найвищим буттям, істиною і благом, Він є причиною всього сущого, благого та істинного" [2].

Альберт Великий, використовуючи авторитет церкви та Арістотеля, надає особисті аргументи на користь буття Бога у вигляді чотирьох доказів. У подальшому їх використовує Фома Аквінський у своїх славно відомих п'яти доказах. Ця тема майже не буде підніматися до 18 століття, аж поки Кант не проголосить про їх недостатність та не висуне шостий аргумент на користь доказу буття Бога. Власне, у всіх доказах можна прослідкувати те, що Альберт Великий використовує два підходи: як філософський, так і релігійний. Докази Альберта фон Больштедта такі:

1. Оскільки світ складається з окремих речей, а у конкретних явищах ми знаходимо причину, то це спонукає нас прийти до висновку, що

світ повинен мати свою єдину причину. Ця причина не може знаходитись у самому світі, адже світ не може створити себе сам, тому повинна бути загальна діюча причина (*Causa universalis efficiens*), яка й буде Першопричиною. Це і є Бог.

2. Другий аргумент Альберт взяв у Августина Аврелія, де говориться про те, що коли ми розглядаємо мінливе та непостійне, ми повинні прийти до самого Першого незмінного, яке повинно бути нематеріальним. Це буде Бог. Альберт із Кельна зацікавлює пошуком цієї досконалої Першопричини. Наш життєвий досвід показує, що речі в природі слідуєть одна одній у порядку причинної залежності, та стоять у відношенні підпорядкованості одна одній. Ми ставимо перед собою завдання знайти те перше з якого й починається ряд. Для цього філософ пропонує поділити все, що існує на *тілесне* та *не тілесне*. Тілесне аж ніяк не може бути Першим, оскільки воно складене, а не просте, тому не досконале. Отже, Перше повинно бути обов'язково не тілесне, тобто якоюсь духовною природою. Потім автор пропонує все існуюче *не тілесне* поділити на те, що змінюється і те, що не змінюється. Те, що змінюється повинно приводитися у рух тим, що є більш досконалим та незмінним, отже воно не може бути Першим (адже людська душа та ангели теж мінливі). Такою Першою природою, яка незмінна та не тілесна Альберт Великий називає Богом.

3. У третьому доказі теолог використовує аристотелівське поняття Першодвигуна, який сам не знаходиться в русі. Тому автор приходиться до висновку, що Першодвигун є чистим актом, бо приводить все в рух, це і є Бог.

4. Тут автор використовує розрізнення між сутністю та існуванням (*quod hoc est et esse*). І в результаті певних пошуків він приводить нас до думки про те, що є завжди дещо, в чому сутність буде тотожна існуванню. Це і буде Бог. Тому буття Бога не залежне ні від чого, бо Бог і є саме буття.

Цю Першу природу Альберт наділяє такими якостями: Бог незмінний, вічний, самодостатній, наймогутніший, адже Він може все. Бог є проста субстанція, якби він був складений, то те, з чого він складався повинно було б передувати Богу. Бог не може бути матеріальним, бо Він є Чистий Розум в якому той, хто пізнає і те, що пізнається стає єдиним. Тому Бог пізнає не тільки себе, але й своє творіння, звідси Бог схожий на художника, який творить своє творіння. Тому Бог володіє двома досконалими рисами – це пізнання та досконала воля, при цьому Він і є безумовна воля, бо він є причиною самого себе.

Розрізнення між теологічним та філософським підходами у Св. Альберта прослідковується і в темі творення світу. Ця тема завжди є таємницею для розуму, адже філософ зауважує, що філософський розум є обмеженим, він може зрозуміти творення, але не може зрозуміти творення з нічого, яке є надприродним. Можливо, філософ і правий, адже теорію "великого вибуху" науковці не відкинули. Відповідь на питання творення може дати лише теологія. Бог, будучи Першодвигуном та Першопринципом за Альбертом Великим має здатність творити речі

поза себе, створюючи особливі сутності, матерію, час (при цьому Бог існує поза часом, він є вічністю, постійним теперішнім), небо, ангельську природу – їх він називає "однолітками".

Зрозуміло, людський розум неодмінно поставить питання (якщо він все ж таки спробує пізнати початкове творення): а яким способом Бог творить суще? Філософ пояснює: припустимо, Бог вирішив створити кобилу. Для цього він повинен мати ідею кобили, яка передує конкретним кобилам, ця ідея існує в божественному розумі і називається універсалія. Усі створені кобили мають загальну якість – "кобилиність". Ця універсалія буде притаманна усім кобилам, не залежно від індивідуальних розрізень, а людина в будь-якому разі у множині кобил виокремить загальне, ідею.

Саме тут Альберт використовує аристотелівське вчення для рішення проблеми універсалій, яка була надзвичайно актуальною в середньовічній культурі. Він визначив термін універсалії: "... *that which, although it exists in one, is apt by nature to exist in many*" [3]... ("...*то, що, хоча она существует в одном, склонна по своей природе существовать во многом*". Альберт Великий виділяє три види універсалій: 1) ті, які існують до речей, які ілюструють їх (*universale ante rem*), 2) ті, які існують в окремих речах (*universale in re*), 3) ті, які існують в розумі, коли абстрагуються від окремих речей (*universale post rem*). Таким чином, універсалія або ідея речі, існуючи до речей – в речах – та після речей, об'єднує існування речі в деяку універсальну плинність. Це дуже важливий момент, бо тут ми бачимо прагнення Альберта примирити нескінченну суперечку між реалістами та номіналістами. Адже для становлення науки дуже важливою буде наша впевненість в тому, що є загальна сутність у речей як об'єктів пізнання онтологічно в минулому, теперішньому та майбутньому, а гносеологічно – є загальна сутність у речей до і після акту пізнання. Власне Альберт показав та обґрунтував великий принцип наукового і взагалі будь-якого пізнання: тотожність сутності "до речей – в речах – після речей". Отже, універсалії є як в розумі Бога, так і предметах, так і в людському розумі як форми речей.

Св. Альберт багато займається природничими науками. Біолог XIX ст. Мейер у своєму творі "Історія ботаніки" писав про те, що жоден ботанік, який жив до Альберта, не може порівнятися ним, навіть Теофраст, з яким він не був знайомий; а після нього ніхто не описував природу такими живими фарбами та не вивчав її так ґрунтовно, аж до часу Кондрата, Геснера і Чезальпіні. Тому вся хвала людині, яка дійшла до такого дивовижного прогресу в природничій науці, бо протягом трьох століть не знайдеться нікого, хто б міг зрівнятися з Альбертом Великим.

Особливо складним питанням для Альберта постало питання про існування душі та ролі інтелекту, яку він грає у психології людини, адже на думку Альберта сутність людини не є інтелект: "... *non habemus intellectum, qui per essentiam intellectus sit* ..." [4]. При цьому інтелект створений за образом та подобою Бога, як і душа, він керує душею на зразок Бога, який керує Всесвітом, він несе відповідальність за існування

тіла. Але душа здатна існувати навіть коли вона повністю не залежить від тілесних функцій. Мова йде про трансцендентальну функцію душі, Св. Альберт наголошує на тому, що пізнання душі залежить від інтелекту: "... пізнання душі – це певний результат світла інтелекту" [5] ("*Sicut ergo dicimus animam esse causam corporis animati et motuum et passionum eius secundum quod est animatum, ita debemus dicere intelligentiam infimam esse causam animae cognitivae secundum quod est cognitive, eo quod cognitio animae quaedam est resultatio luminis intelligentiae*").

Якщо слідувати Арістотелю, то душа – форма тіла, і без тіла вона не може існувати. Але ж християнство стверджує про те, що душа має вічне життя після смерті. Св. Альберт пропонує своє рішення даного питання: душа так і залишається формою тіла, але ця форма має свою власну ідеальну субстанцію, яка буде керувати тілесним життям. Та для цього повинно бути те, що буде узгоджувати дії ідеальної душі та матеріального тіла, тому з боку тіла – це буде розум, а з боку душі – життєвий дух, і завдяки йому й буде діяти тіло. Таким чином, душа з тілом утворює субстанційну єдність. Отже, Альберт взяв ідеї Арістотеля (душа є форма), а у Платона те, що душа – є субстанція та примирив їх у своїй філософії. Тому душа стала субстанційною формою. Кожна людська душа має свій власний інтелект, при цьому людська душа поєднує в собі як матеріальне так і духовне, тоді вона є певним "мікрокосмом", і відповідно слугує метою Першоїінтелекту.

Досягти свій об'єкт пізнання душа може лише за допомогою божественного світла, який "аналогічно фізичному світлу пронизує людське мислення". З цього слідує, що форми нічому не навчать людину аж поки світло божественне – "світло внутрішнього вчителя" (Альберт) не освітить їх. Цей "внутрішній вчитель" ототожнюється з божественною істиною, яка й буде кінцевою метою у вдосконаленні людського інтелекту [6]. У своєму, на жаль, не закінченому творі "*Summa*" Альберт прагне підкреслити принципове розрізнення між природним знанням та надприродним знанням. Він встановив це розрізнення у своєму дослідженні людського інтелекту ("*De intellectu*"), де говорить нам: "Дещо ми можемо легко пізнати за допомогою нашого інтелекту, який являється часовим та має свою спадковість. Це як ті речі, котрі найбільш яскраво виражені в природі, які пов'язані з нашим інтелектом, як світло сонця або мерехтливє світло для очей летючої миші або сови. Інше проявляється тільки через призму іншого. Це будуть ті речі, які отримані через віру, від того, що первинно, це – правда" [7]. ("*Quaedam [intelligibilia] autem luce sua nostrum intellectum qui cum continuo et tempore est, vincuntia sunt, sicut sunt manifestissima in natura quae se habent ad nostrum intellectum, sicut lumen solis vel fortissime scintillantis coloris ad oculos noctuae vel vespertilionis. Quaedam autem non manifestantur nisi lumine alieno, sicut ea quae ex primis et veris accipiunt fidem*").

У своєму трактаті про людину "*Liber de homine*" філософ говорить, що душа, яка скерована тілом набуває певних властивостей: вона володіє волею, яка буде керувати іншими силами душі: пізнання, мова,

прийняття рішень. Людське пізнання, людський інтелект, на думку філософа, залежні від чуттів: "*Intellectus noster omnem scientiam accipiens ex phantasmate*" [8].

Душа постає захисницею людського в людині. Коли людина розумно ставить перед собою мету, тоді вона здійснює свою свободу, саме тоді наші прагнення та нашу волю можна назвати свободними. Те, що регулює наші вчинки, а саме їх правильність та розумність постає наша совість (вона входить до складу нашої душі). Саме вона допомагає нам розрізнити добро та зло, і саме на її ґрунті ми створюємо певні моральні норми поведінки, тобто етика для Альберта постає теоретичною наукою.

Та виникає питання: як ми можемо використати етику як теоретичну науку на практиці, щоб життя людини дійсно було добродійним? Він вирішує цю проблему наступним чином: потрібно розрізнити 1) етику як вчення (*ethica docens*) та 2) етику як практику діяльності окремої людини (*ethica utens*) [9]. ("*Ad secundum dicendum, quod scientia morum potest considerari dupliciter, scilicet aut ut utens aut ut docens; unde quamvis ad usum scire non multum valeat, tamen ad doctrinam multum valet.*"). Етика як вчення, пов'язана з вченням про остаточну мету людської діяльності в цілому, це буде знання. Етика як практична діяльність окремої людини пов'язана з діями в якості досягнення певної мети. Тому все зводиться до риторичного питання, а саме: як пов'язати правильні дії та бажану мету? Альберт вважає, що тут повинна спрацювати розсудливість, саме вона поєднує теорію з практикою, тобто теоретичну та практичну етику. "*Cum autem ambae [universalium et singularium cognitionem] sint in prudentia, una erit architectonica, hoc est princeps et ordinatrix alterius, altera autem ususalis et ordinata. Quae enim circa universalia est, theorica et architectonica est; quae vero circa singularia, usualis est et practica*" [10].

Він далі спрямовує свою думку, і підтверджує те, що вища форма людського щастя – це споглядальне життя. В цьому і полягає істинне і правильне призначення людини, стверджує знаменитий філософ. Інтелектуальний адепт – найвище прагнення людини, коли поєднується людський розум з Надінтелектом. В такому стані людський інтелект стає формою душі. Тоді душа відчуває самодостатність та готова до споглядання вищої мудрості. Це найвище блаженство, яке людина може отримати у своєму житті. Тоді людина може споглядати сутність саму по собі.

Ось так дивовижно гармонічно Альберт Великий спромігся поєднати платонізм та аристотелізм у своїй філософії, більше того, ці два початки він примудрився скріпити християнською вірою. Гідним продовжувачем системи Альберта Великого є Фома Аквінський. Серед науковців цю систему називають системою християнського аристотелізму. Св. Альберт побачив та визнав перевагу філософської доктрини Арістотеля над тією, якою користувались християнські вчені до його часу, при цьому філософ долучив її до християнського вчення. Одночасно до цього він долучав неоплатонічні доктрини. Таким чином, Альберт Великий вказав новий шлях філософії. Його доробок можна окреслити у наступних позиціях: 1) він був першим, хто відокремив площину таємниць віри від

істин, які доступні розуму; 2) він першим наголосив на тому, що основи богослов'я одні, а природознавства – інші; 3) філософ ввів у схоластику помірковану концепцію проблеми універсалій; 4) він виокремив чотири докази буття Бога.

Ідеї Альберта Великого були переосмислені такими мислителями: Мейстером Екхартом, Джоном Таулером, Генріхом Сузо, де вони набули унікального містичного аромату; ці ідеї дійшли до Кузанського та втілилися в ідеї Відродження. Альберт Великий постає зразком унікальної філософії, яка поєднала, примирила античність та християнство, та дала нові паростки для нового світогляду, де поєднано шлях ясного розуму та відданої віри.

1. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/entries/albert-great/index.html>. 2. Бандуровский К. В. Альберт Великий [Електронний ресурс] / К. В. Бандуровский. – Режим доступу : <http://www.krotov.info/acts/13/3/albert1.htm>. 3. De praedicabilibus, tract. 2 (Borgnet ed., vol. 1) p. 17b. 4. Cf. De causis et processu universitatis a prima causa, II, tract. 1, cap. 7 (Cologne ed., vol. 17, pt. 2), p. 69. 5. Parva naturalia: De intellectu et intelligibili, 1, I, tr. 1, c. 4 (Borgnet ed., vol. 9), p. 482. 6. Summa, I, tr. 3, q. 15, c. 3, a. 3 (Cologne ed., vol. 34), p. 81. 7. Parva naturalia: De intellectu et intelligibili, 1, I, tr. 3, c. 2 (Borgnet ed., vol. 9), p. 500. 8. Cf. Sent., II, d. 8, a. 10, ad q. (Borgnet ed., vol. 27), p. 186. 9. Cf. Super ethica, prol. (Cologne ed., vol. 14, 1), p.2. 10. Cf. Super ethica, prol. (Cologne ed., vol. 14, 1), p.

Надійшла до редколегії 15.04.13

Т. В. Труш

ХРИСТИАНСКИЙ АРИСТОТЕЛИЗМ АЛЬБЕРТА ВЕЛИКОГО

В статье речь пойдёт о творчестве известного схоластического мыслителя Альберта Великого, его определение философии, познание Высшей Истины и человека.

Ключевые слова: философия, Средневековье, Альберт Великий, познание, душа, Бог, схоластика, аристотелизм.

T. V. Trush

ALBERT GREATS CHRISTIAN ARISTOTELIANISM

The concept of the article is about creativity of a scholastic thinker Albert the Great, his definition of philosophy, perception of the Highest Truth and a human being.

Keywords: philosophy, Middle Ages, John Damascene, personality, perception, soul, God, scholastic, aristotelianism.